

Entrevista amb Olivier Roy

«El fonamentalisme actual és una paradoxa: és la religió de l'individualisme»

Jordi Moreras

Olivier Roy, un dels principals analistes europeus sobre l'islam contemporani, és politòleg i director de recerca al CNRS, adscrit a l'École des Hautes Études en Sciences Sociales i a l'Institut d'Études Politiques de París. Des de 1984 és consultor al Centre d'Anàlisi i Previsió del Ministeri d'Afers Estrangers francès. Ha fet recerca a l'Iran, l'Afganistan i a l'Àsia Central, i és autor de nombroses publicacions, entre les quals destaquen *L'Échec de l'Islam politique* (1992), *Généalogie de l'islamisme* (1995), *La nouvelle Asie centrale ou la fabrication des nations* (1997), *Iran: comment sortir d'une révolution religieuse?* (amb Farhad Khosrokhavar) (1999), *Vers un islam européen* (1999), *Les illusions du 11 septembre* (2002), i *L'islam mondialisé* (2002). Part de la seva producció ha estat traduïda al castellà per l'Editorial Bellaterra. En aquesta entrevista per a IDEES, Roy ens parla dels interrogants plantejats per la configuració d'un islam europeu, dels reptes que es plantegen a les comunitats musulmanes i de les reaccions que la seva presència genera entre les societats europees.

En el títol d'un dels seus llibres, vostè parla d'un «islam europeu». Segons el seu punt de vista, ¿és aquest un concepte descriptiu o, per contra, un argument propositiu?

Per a mi, si existeix un possible islam europeu és perquè hi ha un desdoblament entre religió i cultura. Certament, l'islam a Europa no és pas la importació d'una cultura. Al començament fou així per a la primera generació d'immigrants que creuen que l'islam i la cultura són el mateix; però això no és així per a les segones i terceres generacions.

El problema és com constituir una religió fora de la cultura, i com acabem definint la religió. Aquest és un fenomen que ara s'estén a Europa; els remeto als treballs de Danièle Hervieu-Léger,¹ per exemple, que mostra com els catòlics ja no se senten com l'expressió d'una cultura, sinó més aviat com una comunitat religiosa. I això coincideix amb tot el debat sobre la Constitució europea. La manera com persones tan diferents com el papa Joan Pau II o el filòsof Régis Debray² aborden aquest tema, considerant que la cultura és el fonament de la religió, és tot el contrari del que jo defenso.

D'acord amb el debat culturalista actual, a partir de Huntington i dels seus seguidors, s'accepta que qualse-

vol cultura es fonamenta en la religió. Potser des del punt de vista històric això es podria discutir, però el que m'interessa de la formulació religiosa contemporània és apuntar la seva des-culturalització explícita, la seva desvinculació de la cultura.

I això també es pot veure molt bé en l'evolució de l'Església catòlica a França al llarg dels darrers quaranta anys. L'Església catòlica es veia a si mateixa com l'expressió última de França, com l'Església predominant en l'àmbit de la societat. Aquell component que feia que qualsevol francès que no fos explícitament protestant o jueu, fos considerat catòlic, i que encara que aquesta persona no mantingués les observances religioses catòliques, podia casar-se o batejar els seus fills a l'Església. Actualment això ja no és possible, ja que la nova genera-

ció de sacerdots demanen una adhesió a la comunitat que forma l'Església. Una adhesió que és personal, on l'individu ja no és considerat catòlic sociològic. Això és força important. Avui, la religió es percep clarament com un acte de fe, com l'adhesió a una fe, una adhesió personal que s'ha de repetir constantment, i no pas com una dimensió sociològica de la identitat.

Històricament és certa la formulació que una cultura es fonamenta en una religió, però en la formulació contemporània es produeix una des-culturalització explícita de la religió

¿Es produeix, al si de l'islam europeu, un procés de reivindicació de la pròpia creença en clau de pertinença?

Sí, la creença fa la pertinença i no pas a l'inrevés. I l'islam no s'escapa d'això. Al meu entendre, totes les històries del xoc o del diàleg de civilitzacions, tota aquesta idea de cultura religiosa, d'identitat cultural i religiosa, això és quelcom que ha quedat enrere. I com passa sovint, ara s'empren conceptes que ja

estan desfasats. Però cal mirar l'experiència viscuda dels creients, i pel que fa a això, jo estic treballant respecte dels musulmans, i Hervieu-Léger amb els catòlics, però tots dos arribem a les mateixes conclusions.

El creient es defineix avui per la seva creença, per un acte individual de fe i per la pertinença a una comunitat de persones com ell, persones que són explícitament creients. La creença es troba novament al nucli de l'element religiós i no pas de la cultura. Ho podem observar, per exemple, respecte de l'ús de la llengua materna, i la renúncia de les noves generacions a Europa a emprar l'àrab o el turc, en detriment del francès, l'anglès o l'alemany.

Hi ha un element molt interessant. A França sovint es parla dels matrimonis obligatoris («Ah! l'islam té el problema dels casaments obligatoris o arreglats»). Però quan s'estudia la sociologia de les creences dels que han «renascut espiritualment» (els *born again*), veiem que aquests fan apologia de la parella d'acord a criteris de fe. Així, es poden veure *mollahs* que prediquen exactament com un rabí jueu o com un pastor metodista, tot dient: «heu d'escollir un cònjuge que comparteixi les vostres idees, heu de formar una parella basada en la fe, no heu de casar-vos amb la vostra cosina del poble que us ha dut el vostre avi, sense cap interès, perquè això no és religió.»

Vostè ha indicat que un dels factors que dificulta la configuració d'un islam europeu és l'absència d'autoritats religioses legitimades.

Sí, i en aquest aspecte hi ha un plantejament, per exemple, que jo no he fet perquè no sóc sociòleg, però és l'estudi des les prèdiques, i de les actituds i comportaments dels predicadors. Actualment, disposem de diversos estudis fets a Anglaterra, França, Alemanya, i podem establir categories de predicadors que s'assemblen completament als predicadors protestants, fins i tot en la seva versió fonamentalista. Alguns d'aquests predicadors s'adrecen específicament als joves, per tal de fer-los sortir de la seva vida desgraciada, de la delinqüència o de la droga. I parlen com si fossin pastors metodistes nord-americans que treballen en els barris afroamericans dels Estats Units. S'adrecen als joves, tot dient-los: «jo et duré l'orgull, si trobes Déu tindràs orgull, seràs net, aniràs bé, estaràs bé dins teu», tot emprant un llenguatge completament modern, perquè a aquests joves el llenguatge corànic tradicional no els interessa, no l'entenen. Hi ha grups de rap islàmics. La seva tasca pot adquirir un perfil liberal, però també fonamentalista. Però cal tenir present que ambdues categories no són significatives, ja que liberals o fonamentalistes poden partir perfectament d'una mateixa experiència religiosa.

Si existeix un possible islam europeu és perquè hi ha un desdoblament entre religió i cultura. L'Islam, a Europa, no és pas la importació d'una cultura

Finalment, les autoritats religioses islàmiques –amb els seus comentaris i dictàmens– acaben sent importades a Europa des d'altres realitats musulmanes.

Exactament, sí. Però, ¿per què són importades? Perquè aquestes persones tenen ganes de fer estudis, també és això. Es diu «ah!, quina llàstima, ens manca això o allò». Però al cap de vint anys, quan es diu que manca això o allò, si manca és que no cal, perquè aquest govern ha fundat el Consell Francès del Culte Musulmà. Al llarg de trenta anys, els musulmans francesos mai no han intentat crear un consell. De fet, haurien pogut crear el consell ells mateixos, haurien pogut venir i dir: «volem ser reconeguts». Se'ls hauria reconegut o no. Si hi hagués hagut cent mil persones desfilarant per París amb pancartes on digués: «¿Reconeixeu el nostre consell?», el govern l'hauria reconegut. Però mai no hi ha hagut cap manifestació, ni una. Són completament individualistes.

Per tant, haurem de seguir vivint en aquesta situació marcada per la dispersió de l'autoritat religiosa...

És clar. I el gran avantatge de l'islam a Occident és que no hi ha cap instància política que pugui conferir el monopoli a una instància religiosa. És a dir, que el debat a Occident és obert per definició. D'altra banda, és el que diu Tariq Ramadan: «el musulmà és més lliure de ser musulmà a Europa que a la major part dels països musulmans, on hi ha una obligació». Efectivament, més val dur vel a França que a Turquia. La llei és molt més estricta a Turquia. A França, s'obre un debat social i religiós, es pot discutir. A Egipte, al Marroc, a Síria, hom pot ser detingut per les seves idees i per publicar-les.

¿Quina és la seva opinió respecte al procés d'institucionalització de l'islam desenvolupat a França?

Crec que s'ha de fer. D'acord amb la lògica política, cal que hi hagi una instància purament religiosa que representi l'islam. Però en aquest aspecte hi ha diversos problemes. Un és que molta gent veu això com una instància que, de fet, representa la gent que procedeix de la immigració. No hauria de ser això. Però el problema és que com que no hi ha cap òrgan que representi la gent que procedeix de la immigració, en un país laïc hom tendeix a veure la immigració a través de la religió, la qual cosa és una paradoxa. Finalment, la laïcitat crea religió, sobretot en un país com França, que rebutja l'ètnia, el multiculturalisme, el comunitarisme. Aquest és el primer problema.

El segon problema és la intervenció de l'Estat, és a dir, que s'ha triat un model napoleònic. Així doncs, la república laica tria un model d'imperi concordatari, i tothom hi està d'acord. Que Napoleó actués així era normal, era Napoleó. Però nosaltres, malgrat tot, som republicans, demòcrates.

Tanmateix, el fet que fem el mateix que Napoleó ens hauria de fer plantejar una mica certes coses. Però a França, tothom sap que la laïcitat és un afer d'Estat, de màxima importància per a l'Estat.

Avui la religió es percep com un acte de fe, com una adhesió personal i no pas com una dimensió sociològica de la identitat: la creença fa la pertinença i no a l'inrevés, i l'Islam no s'escapa d'això

I l'últim punt té a veure amb el paper que ha tingut la Unió d'Organitzacions Islàmiques de França (UOIF).³ En aquest punt sóc una mica crític respecte del govern. Penso que calia integrar la UOIF, però el govern ha tingut por de donar la paraula a les mesquites; seria com donar la paraula a gent que hom no coneix. I això és un reflex de policia (o de polític, no sé). El govern vol un interlocutor, vol un sindicat: hom prefereix la CGT (Confédération Générale des Travaill

leurs) més que no pas unes entitats sense gaire definició. Hom vol una institució, uns caps visibles, una jerarquia ben definida.

I és evident que si es busca una institució, per força caldrà parlar de grups fonamentalistes perquè, per definició, aquests són els més organitzats. Jo, en canvi, penso que s'hauria haver donat molta més importància a les mesquites de base, la qual cosa voldria dir donar confiança als musulmans de base. S'hauria d'haver fet participar els petits notables, perquè n'hi ha molts: la major part de les mesquites de França són dirigides per un botiguer o per un petit empresari, per gent que està agrupada i que aconsegueix reunir 40.000 euros per a un petit projecte, la qual cosa els permet adquirir una posició de prestigi al si de la comunitat.

¿Es pot interpretar aquest impuls en la institucionalització de l'islam a França com a expressió de la voluntat dels col·lectius musulmans per fer-se un lloc en la societat francesa, i participar activament en ella?

Sí, i això és molt interessant. Actualment ells volen participar. Al seu si, hi ha dues visions: els més laics, que volen entrar en els partits polítics existents. La seva petició és «volem que els partits polítics ens deixin entrar a les seves files». I qui ho ha entès millor és Jacques Chirac,

allà és on tenen més espai. I després hi ha els islamistes, que diuen: «com a musulmans, no hem d'entrar en el joc polític». Aquests pensen com a sindicalistes: defensen els interessos dels musulmans com a musulmans, però no entren en el joc polític, no s'organitzen en un partit musulmà. I crec que a França no hi haurà mai un partit islamista.

La gent diu que el ministre Sarkozy ha estat ingenu en les negociacions amb els musulmans, però jo crec que Sarkozy no és pas un ingenu. Ha decidit privilegiar la UOIF tot pensant que així podria neutralitzar l'organització, fet que no serà fàcil. Però de moment ja els col·loca dins el Consell Representatiu, no els deixa fora, i amb això aconsegueix transformar-los a poc a poc. I crec que té raó, bé prou que es veu. Pel que fa a l'assumpte del vel, si la UOIF hagués estat fora del Consell, hi hauria hagut centenars de manifestants cridant davant les escoles. Ara estan paralyzats, la UOIF està paralyzada, ja que estan implicats en el Consell per mitjà d'una de les seves vicepresidències.

L'elecció dels representants musulmans a Europa sempre ha comportat força problemes. Per començar, ¿com es constitueix el cens de votants? ¿Es fa segons un criteri de vincle familiar, de pertinença comunitària o d'observança religiosa?

El problema ja s'havia plantejat a Bèlgica, i han volgut fer el mateix. Però a Bèlgica hi ha musulmans que han protestat tot dient: «jo no sóc creient, sóc musulmà laic, no vaig mai a la mesquita». I van exigir al govern que posés urnes als ajuntaments o a les escoles, i no només a les mesquites. Això vol dir, doncs, que es considera que hom és musulmà de naixement, el que és una contradicció amb la idea segons la qual la religió és una opció personal. Per tant, no ens adrecem a persones que realment tenen una pràctica religiosa, el que no deixa de sorprendre'm. Altrament, això vol dir que un musulmà és un immigrant.

Estadísticament, la majoria de musulmans són immigrants, és clar. Però, primer: això canviarà, perquè cada cop hi haurà menys persones foranes a la nostra realitat social (encara que puguin mantenir la seva condició d'estrangers). I, segon: conceptualment això no és bo, ja que hom utilitza la religió com a metàfora de l'ètnia i de la cultura. Aquest és el problema. Però crec que ara estem en un període on l'element religiós es desvincula completament de l'element cultural, i això és bo, per bé que això produeixi expressions de fonamentalisme.

Musulmans que poden elegir els seus representants comunitaris, però que potser no poden elegir els seus representants polítics en comicis locals o nacionals. ¿No hi ha una certa contradicció en tot això?

Sí, d'acord, teòricament. Però si volguéssim anar fins al fons de la qüestió, podríem dir: «bé, doncs, el que voti podria escollir el Consell Representatiu dels Musulmans, no té perquè ser francès». Però en canvi, el Consell Representatiu dels Musulmans és una institució francesa, té un vincle territorial. Això no vol dir que els membres d'aquest Consell, per definició, hagin

El gran avantatge de l'islam a Occident és que no hi ha cap instància política que pugui conferir-ne el monopoli a una instància religiosa. El musulmà és més lliure de ser-ho a Europa que a la majoria de països musulmans

de ser francesos. El seu president, Dalil Boubakeur⁴ és francès d'origen algerià. El reconeixement d'aquesta institució com a francesa no depèn de la nacionalitat dels seus membres, sinó de la seva implicació en la societat. A més, cal recordar que hi ha molts capellans catòlics que no són francesos. Insisteixo que cal separar la religió, no només de la política, sinó també de la cultura. Cal anar fins al fons de la laïcitat.

La integració de les comunitats musulmanes a Europa es planteja, doblement, com una qüestió de reformulació teològica i d'articulació social en un context heterogeni i complex.

Molta gent diu: «perquè l'islam sigui europeu, cal que es reformi». Jo sempre responc que, d'acord amb aquesta lògica, el catolicisme tampoc és europeu, i que en canvi sí que ho és el protestantisme, atès que és l'única religió que ha estat reformada de forma explícita. Per modernitzar-se, a una religió no li cal reformar els seus dogmes. Els catòlics s'han adaptat molt bé a la modernitat sense canviar els seus dogmes, i fins i tot podríem anar més lluny. Podríem mostrar com els dogmes de l'Església catòlica han esdevingut cada cop més conservadors, alhora que l'Església catòlica s'obria a la modernitat: la immaculada concepció, la infal·libilitat pontifical, tot això són dogmes molt conservadors.

Per a mi, la qüestió no és pas teològica, i hom s'equivoca en parlar de teologia. Crec que la qüestió clau és allò que anomeno religiositat, és a dir, la relació que el creient té amb la seva fe. I aleshores, si hi ha un islam europeu, ¿què vol dir això? Vol dir que els musulmans treuen

conclusions explícites del fet de ser una minoria. Actualment, l'islam europeu és un islam minoritari i continuarà essent un islam minoritari. Al meu parer, la gent que diu que «d'aquí a cinquanta anys, Europa serà musulmana» s'equivoca, no veig de quina manera ho podria ser. L'islam europeu està condicionat per tota una sèrie de fenòmens en progressió, com ara la desaparició de la coerció social comunitària (excepte potser en els barris en els quals tothom és musulmà); la desaparició de la norma jurídica, que no pot ser garantida per un Estat que, lògicament, no es regeix d'acord amb els prin-

cipis de la *sharia*; i per la individualització de la religiositat, on cadascú fa una mica el que vol, respecte de la referència religiosa. I és per això que dic que estem observant un procés d'occidentalització, al si d'aquests col·lectius, fins i tot entre els d'inspiració fonamentalista.

¿Per què els polítics europeus segueixen cercant lideratges religiosos i no representacions polítiques en les comunitats musulmanes a Europa?

L'error que cometen els nostres polítics és creure que aquest islam europeu serà definit per qüestions relacionades amb el dogma. A França es va generar un debat, que per sort no ha progressat, ja que hi havia gent que volia que el Consell Francès del Culte Musulmà signés una declaració teològica on es digués que l'apostasia no es castiga amb la pena de mort. El ministre de l'interior, Nicolas Sarkozy s'hi va oposar, i jo estic d'acord amb ell. Aleshores la

gent va protestar acaloradament tot dient: «¿com és això? ¿Deixem que aquesta gent digui que l'apostasia ha de ser castigada amb la mort?» Però jo responc que nosaltres mai no hem demanat a l'arquebisbe de París, Monsenyor Lustiger, que firmés una declaració on reconegués el dret a l'avortament. Té tot el dret de dir i pensar que l'avortament és un crim, ¡hi té dret! Però, ¿què se li demana? Se li demana que respecti l'ordre públic, és a dir, que no doni suport a la gent que ataca les clíniques on es practica l'avortament. I l'Església catòlica no dóna el seu suport a aquesta gent. Per cert, tampoc es demana a l'Església catòlica que reconegui el dret a l'homosexualitat.

Al Consell Francès del Culte Musulmà, el govern ha imposat la presència d'una dona, Dounia Bouzar.⁵ Mai no s'ha imposat una dona en les conferències episcopals, ¿per què? Reconèixer la separació entre l'Església i l'Estat és precisament reconèixer que l'Església s'organitza tota sola i que no hi ha cap raó per plantejar qüestions de dogma. I a França –als Estats Units no ho sé–, una dona que denunciï l'Església perquè se li ha negat l'entrada al seminari, perdrà la seva reclamació. Podem imaginar un dia en què això canviarà a Europa, és possible. Però cal tenir ben clar que cap Estat no té el dret a imposar condicions teològiques. En aquest moment, aquesta és l'ambigüitat que tenim.

Molts europeus diuen: «Sí, un islam europeu ha de ser liberal». Però... ¿es diu que un protestantisme, un catolicisme o un judaisme europeu hagin de ser liberals? No. Dit amb altres paraules, insisteixo que cal saber constituir-se fora d'una cultura. I això ha de succeir tenint com a base una acceptació voluntària. És a dir, una persona no és musulmana perquè el pare i la mare siguin musulmans: s'és musulmà perquè hom es declara musulmà. És això. Això és l'islam europeu.

¿Fins a quin punt podem comparar els processos de reislamització que es produeixen en les societats musulmanes i en les comunitats musulmanes en diàspora?

No hem de pensar que el fonamentalisme sigui la reacció a cultura importada. El fonamentalisme és una adaptació de l'occidentalització, perquè, en el fons, el fonamentalisme s'assenta sobre les mateixes bases que el liberalisme. Això és prou conegut als Estats Units; el liberalisme nord-americà encaixa molt bé amb el fonamentalisme protestant. És la individualització; la crisi de les institucions d'autoritat, el lliure mercat de les idees, la constitució d'una comunitat de persones que es reuneixen de forma purament voluntària, i, finalment, la insistència respecte de la religió, la insistència pel que fa a la fe. El fonamentalisme actual és una paradoxa, és la religió de l'individualisme, i no la de creació de grups.

Els musulmans no parlen de fe. Vagi al Marroc, ningú no els parlarà de fe. Un musulmà en un país islàmic mai no us dirà que vol protegir la seva fe. L'expressió «defensar la pròpia fe», «millorar la pròpia fe», és cristiana, és totalment cristiana. Hi ha sacerdots que donen conferències sobre com fortificar la pròpia fe, sobre com mantenir la pròpia fe. A l'islam tradi-

La majoria de musulmans són immigrants, però això canviarà. Cal separar la religió de la política, però també de la cultura: cal anar fins al fons de la laïcitat

cional això mai no es faria, i, tanmateix, existeix el concepte de fe. No obstant, recórrer al concepte de fe implica una interiorització, una individualització de la relació amb la religió.

L'islam és una religió de salvació, com també ho és el cristianisme. Però succeeix el mateix que comentava anteriorment: en els corpus tradicionals de la doctrina islàmica no trobareu gaires llibres sobre l'infern. N'hi ha, però no és un tema que apassioni la gent. Avui en dia, en canvi, la qüestió de la salvació és fonamental per als joves, i es predica sobre la salvació. I per als terroristes, la qüestió de la salvació també és fonamental, òbviament. Observo, doncs, que es produeix un procés que jo anomeno d'«objectivació de la religió»; és a dir, de la necessitat de definir la religió.

Alguns diuen: «perquè l'islam sigui europeu, cal que es reformi». I jo els responc: d'acord amb aquesta lògica només el protestantisme, en tant que única religió explícitament reformada, és europeu

A l'islam clàssic, mai no he vist com a títol d'una obra «¿Què és l'islam?», mai. Actualment, si vostè va a una llibreria islàmica de qualsevol lloc, trobarà llibres sobre «¿Què és l'islam?» en divuit pàgines. I això és el que s'anomena «objectivació», significa aïllar la religió de tota la resta, definir-la. Això és completament modern.

¿Es tracta, doncs, d'un procés de recuperació de la tradició o, més aviat, de redefinició d'aquesta?

Certament, però no cerquen en la tradició clàssica. Hi ha alguns autors clàssics que són populars, com Ibn Taymiyah, per exemple, però n'hi ha molt pocs; i, a més, cadascú proclama pel seu compte qui diu la veritat. I aquí també veiem el vincle amb els fonamentalismes protestants, ja que la relació amb la religió es considera molt propera. Sembla que hi hagi una exigència de veritat absoluta, però d'una veritat instantània produïda únicament per la fe i no pas en absolut per l'estudi. A les esglésies evangèliques actuals, un jove de vint anys pot agafar la paraula i predicar perquè se sent inspirat. En el cas dels musulmans succeeix el mateix. En el passat, a l'Afganistan mai ningú no hauria escoltat un jove de divuit anys; si un jove de divuit anys hagués entrat en una mesquita i s'hagués posat a predicar se l'hauria expulsat a cops de peu. I ara, ¿què veiem? Joves que arriben i diuen: «l'islam és això, Déu ens diu que fem allò», etc.

Les estratègies neofonamentalistes es fan presents a Europa, i ja adquireixen un cert predicament en aquestes comunitats.

Sí, però cal saber ignorar els fonamentalistes, sobretot no s'ha d'entrar en la seva lògica, tant si és per negociar amb ells com per lluitar contra ells. Crec que el que cal fer és evitar que el fonamentalisme pugui prosperar en un terreny de frustració. Sóc més aviat optimista, malgrat que sempre hi haurà fonamentalistes. De fet, cal que reconeguem una cosa –que existeix a Europa– com són les identitats múltiples. És a dir, que l'individu pugui ser membre de tal o tal altra religió, però que, a més, pugui ser bretó, català, fins i tot àrab... ¿per què no?

I a més, això permet precisament –si diem que la religió és una opció individual– resoldre millor la qüestió dels fills. Perquè probablement aquest sigui un punt de fricció: en el fons

ens veurem obligats a acceptar que una noia major d'edat porti el vel, si vol portar-lo, ¿però als quinze anys, als dotze? I això planteja el gran interrogant que tenim amb les sectes, és a dir, els límits de l'autoritat dels pares. Però aquest és el problema de les societats modernes, no només de l'islam, el tenim amb els testimonis de Jehovà, el tenim arreu. Primer cal tractar aquest problema d'aquesta manera, és a dir, negar-nos a definir grups tancats en si mateixos, grups als quals hom pertany per naixement. Cal evitar sobretot aquesta lògica.

¿I això com s'aconsegueix, especialment en l'àmbit local, i sense adoptar una orientació policial?

El problema és fer que hi hagi un corrent centrista que es noti, que sigui un punt de referència positiu; per tant, cal promoure la notabilització dels líders musulmans, dels imams. Dic que una bona manera d'actuar és la notabilització, és a dir, que l'imam sigui rebut per l'alcalde amb motiu de les festivitats civils o religioses. Si l'alcalde va un cop l'any a la catedral, també ha d'anar un cop l'any a la mesquita quan s'acaba el Ramadà, etc. Dins dels límits de la llei, també cal jugar a fons la carta que permeti als ajuntaments construir mesquites decents; i, per consegüent, s'ha d'estar disposat a negociar.

L'alcalde no vol que la mesquita estigui al centre de la ciutat i els musulmans no volen que se'ls situï entre l'autopista i la via del tren. Entre aquestes dues situacions hi ha una posició intermèdia, i això comença a fer-se. Perquè fa vint anys, a França, els ajuntaments no volien ni sentir-ne a parlar, de les mesquites, i ara es construeixen mesquites amb tota normalitat. Els ajuntaments comencen a adonar-se que la qüestió de les mesquites també els permet tenir una influència sobre els musulmans. En l'associació, el president és un metge àrab de l'hospital, el número dos és el millor botiguer de queviures del barri; bé, tothom els coneix, paguen els seus impostos. Aleshores és normal mantenir relacions amb ells, així com establir negociacions concretes.

Estem observant un procés d'occidentalització en el si dels col·lectius musulmans, fins i tot entre els d'inspiració fonamentalista

Sovint es parla que l'islam a Europa es troba en una situació de diàspora. ¿Quina és la seva opinió?

No utilitzo aquest concepte, ja que els musulmans no estan en una religió de diàspora, perquè quan parlem de diàspora volem dir que hi ha un país d'origen i, per exemple, els algerians, mantenen relacions amb Algèria, o els pakistanesos amb el Pakistan. Però els musulmans no es troben en una situació de diàspora. Per exemple, els joves marroquins que tornen a l'islam no miren cap a l'islam del Marroc, són el que jo anomeno neofonamentalistes i antidiàspòrics, perquè pensen que no existeix un nucli originari, mentre que la resta es trobaria a la perifèria. Per a ells, el nucli és la Meca i Medina, ja que raonen en termes de llocs sagrats.

Llavors, sí que podem trobar algun dels elements d'una comunitat que viu en minoria en una situació de diàspora...

Sí, però cada cop està més idealitzada. Per exemple, hi ha un debat actual sobre l'islam. ¿Com podem reflexionar sobre el fet de ser minoritari en termes teològics respecte del dret musulmà clàssic? Mikel de Epalza ha escrit molt respecte d'això. Si els musulmans creuen que no poden viure en minoria, en aquest cas poden fer dues coses: o bé tornen al país d'origen, i per tant sí que podríem dir que es troben en una situació de diàspora, d'exili, o bé fan tot

El fonamentalisme és un adaptació de l'occidentalització perquè el fonamentalisme s'assenta sobre les mateixes bases que el liberalisme: el liberalisme nord-americà encaixa molt bé amb el fonamentalisme protestant

el possible per islamitzar el país on estan. Però també es pot afirmar que, en definitiva, l'islam no està vinculat a un territori. I, evidentment, aquesta és la línia que predomina, tant entre els moderats com entre els fonamentalistes. L'islam ja no està vinculat a un territori: s'és musulmà arreu del món. Hom està a casa seva arreu del món.

En el meu llibre *El islam mundializado* cito un neofonamentalista nord-americà que ha escrit un text, en el qual afirma que «si els nord-americans ens diuen 'si no esteu contents aquí, torneu a casa vostra'», ell els diu que «als Estats Units, els nord-americans no estan a casa seva, aquestes terres pertanyen als indis», i capgira arguments com aquest i diu: «Tan sols la terra sencera és de Déu, i com que Déu és arreu, nosaltres estem a casa nostra arreu». I ja està, ja no hi ha cap referència territorial. Això és l'important.

Precisament serà la reflexió sobre les pràctiques i els comportaments la que potser acabarà incidint en els dogmes. Però el debat no és pas sobre el dogma, és sobre les pràctiques. El

que mou la gent és la religiositat, és la relació amb la religió, no pas el dogma. I, finalment, podem tenir un sistema que semblarà extremament allunyat de l'islam tradicional i que alhora tindrà un contingut teològic idèntic.

El debat europeu sobre la presència musulmana s'està enrarint força. De les denúncies sobre la creixent islamofòbia, a les disputes respecte del vel i altres signes religiosos, sense oblidar la polèmica entorn a Tariq Ramadan...

Avui, enlloc no es pot pronunciar el nom de Tariq Ramadan sense que la meitat de la gent es posi feta una fera i l'altra meitat aplaudeixi. Es tracta d'un debat completament passional. El mateix passa amb el tema del vel, que a França ha assolit un alt nivell de passió, encara que de fet tots sabem que a penes si hi ha uns cent o dos-cents plets entorn d'aquest tema. Però es tracta d'un afer que també ha adquirit una dimensió internacional. Penso que hi haurà una llei perquè la gent vol una llei. La gent vol que l'Estat hi intervingui. Segons el meu parer, fer una llei és una bestiesa, però es farà perquè tothom la vol.⁶ I la qüestió important que es planteja no és tant l'islam. La qüestió important és la relació entre religió i Estat i, en el fons, significa la crisi del model jacobí francès.

Davant d'aquesta qüestió, s'observa que no hi ha espais públics europeus comuns, perquè els debats són completament diferents d'un país a l'altre. A Anglaterra no hi ha problemes de

vel, no veuen on és el problema. I regularment, a Anglaterra hi ha hagut gent que m'ha interpellat, i no pas musulmans, sinó conservadors britànics, molt clàssics, que diuen: «Però vosaltres, els francesos, esteu bojos, ¿com és que prohibiu a aquesta pobra noia que dugui el vel a l'escola?». No ho entenen.

Els casaments mixtos, la sociologia dels casaments mixtos és molt variada a Europa. Crec que França és el país on és més present. A Anglaterra és molt present a les classes populars. Hi ha molts, molts casaments d'aquesta mena a la classe obrera, però n'hi ha molt pocs a les classes mitjanes. I aquí podem veure com Anglaterra és un país socialment compartimentat. Els alemanys estan començant a evolucionar, i acabaran per donar la nacionalitat als turcs, encara que hagi de passar una generació. Quan hom diu que «els immigrants aconseguiran alterar la nostra forma de pensar», jo dic que en absolut, ja que els immigrants reivindiquen segons la nostra forma de pensar. Cada vegada que es discuteix amb ells, els musulmans diuen: «No volem res diferent sinó que ens tractin com a la resta de comunitats, com als cristians o als jueus».

El debat entorn als llegats, els signes i les presències d'un fet religiós heterogeni a Europa sembla plenament obert. Només cal tenir present el debat sobre l'esborrany de la Constitució europea. A França, la polèmica al voltant del vel, ¿no és també l'expressió d'una pugna identitària entre comunitaristes i republicans?

Potser sí, però aquí el problema és la crisi del sistema, diguem-ne, francès jacobí, però no és l'islam que ha creat aquesta crisi, és l'ensenyament, és la relació amb l'Estat, la Seguretat Social; tot això està ara en crisi. I aleshores aquesta crisi cristal·litza en una sèrie de debats, i un d'aquests gira al voltant de la qüestió del vel i dels signes religiosos.

Però, paradoxalment, aquest debat sobre el vel coincideix amb el que es genera sobre les opcions indumentàries de les noves generacions...

Sí, això del *tanga* m'ha sorprès molt. A França, durant la mateixa setmana teníem lliure opinió sobre el vel i, al costat, la lliure opinió sobre el *tanga*. Dic que de tota manera és sorprenent perquè, primer, sempre es parla de la dona, i, segon, aquests debats serveixen per marcar límits. És com en un congrés del Partit Comunista: en el passat es denunciava un desviacionisme d'esquerra i un desviacionisme de dreta, això permetia dir quina era la línia central. I en aquest aspecte, hi ha un moviment de revolta de les noies de les àrees suburbials de les ciutats que s'anomenen «Ni putes ni sotmeses» (“Ni putes ni soumises”).⁷ És interessant perquè són dos models –el *tanga* i el vel– amb els quals una part de les adolescents franceses s'identifiquen. De tota manera, com es pot veure, aquesta qüestió d'ordre, de l'ordre del valor, se situa en tots dos casos, al voltant del cas de les dones. Això és el que sorprèn, que per als religiosos el cos de la dona estigui vinculat a la descripció de la norma, i això ja ho sabem des de sant Pau. Però no deixa de ser interessant que per als laics també ho sigui. En el fons, parlen del mateix. No estan d'acord, però parlen del mateix.

NOTES

1. Danièle HERVIEU-LÉGER, *Catholicisme, la fin d'un monde*, París, Bayard, 2003.
2. Régis DEBRAY, *Dieu, un itinéraire*, París, Odile Jacob, 2001; Régis DEBRAY, *Le Feu sacré. Fonctions du religieux*, París, Fayard, 2003.
3. La Unió d'Organitzacions Islàmiques de França (UOIF) és la federació que va quedar en segon lloc a les eleccions celebrades el mes d'abril de 2003 per elegir el Consell Francès del Culte Musulmà. Se la considera d'inspiració ideològica propera als Germans Musulmans, moviment polític reformista, sorgit a Egipte el 1928.
4. Dalil Boubakeur és el primer rector de la mesquita de París de nacionalitat francesa. El centre, construït per iniciativa del govern francès i inaugurat el 1926, depèn del govern d'Algèria, i representa el perfil de l'islam més oficialista. Ha rebut el suport del govern francès al llarg de l'actual procés d'institucionalització, que atorgà a Boubakeur el càrrec de president del Consell Francès del Culte Musulmà. A les eleccions d'abril de 2003, va quedar en tercera posició després de la Federació Nacional de Musulmans de França (FNMF) i de la Unió d'Organitzacions Islàmiques de França (UOIF).
5. Dounia BOUZAR és l'autora de *L'islam des banlieues. Les prédicateurs musulmans: nouveaux travailleurs sociaux?* (París, Syros, 2001); i de *L'une voilée, l'autre pas. Le témoignage de deux musulmanes françaises* (París, Albin Michel, 2003), amb Saïda KADA.
6. Finalment, el 10 de febrer de 2004 l'Assemblea Nacional francesa va aprovar, per àmplia majoria, una llei que prohibeix l'ús de signes religiosos a l'escola.
7. El moviment «Ni putes ni soumises» sorgeix del manifest del mateix nom elaborat a París el gener de 2002 per la Comissió Nacional de «Femmes de Quartiers». Anualment, i coincidint amb la jornada del 8 de març, aquest moviment organitza una marxa arreu de França per denunciar la situació de les dones dels suburbis de les ciutats franceses, i en contra de la violència sexista, els matrimonis forçats, la delinqüència organitzada o l'integrisme religiós. Per a més informació, vegeu Fadela AMARA-Sylvia ZAPPI, *Ni putes ni soumises* (París, La Découverte, 2003).

Jordi Moreras, antropòleg, és assessor de la Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya. És autor de *Musulmanes en Barcelona. Espacios y dinámicas comunitarias* (CIDOB, 1999).

Aquesta entrevista va ser realitzada a Barcelona en dues sessions diferents, els dies 19 de juny i 31 d'octubre de 2003. IDEES vol agrair al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), així com també a l'Institut Francès de Barcelona i a l'Editorial Bellaterra, les facilitats que van donar per a la realització i l'enregistrament d'aquestes dues entrevistes.

Traducció del francès de Beatriu Krayenbühl.

Fotografies de Man Costas.

Després de l'11-M, Olivier Roy explica l'estratègia
i la recerca de legitimitat d'Al-Qaida

“Al-Qaida és a la perifèria del món musulmà”

Josée Garçon

¿Què representa actualment Al-Qaida?

Més que d'una organització, es tracta d'una xarxa. El seu esquelet el compon la generació d'aquells que es van conèixer a l'Afganistan fins al 2001 i que s'ha mantingut gràcies a lligams de tipus personal. Una mena de «colla d'amics» que han estudiat junts, que han viscut a l'Afganistan, que han nascut al mateix barri o que fins i tot estan units per vincles matrimonials... Després hi ha els «franquiciats», és a dir, grups locals, com el grup de Casablanca, on la gent també es coneix i que actuen sota l'etiqueta d'Al-Qaida, però sense haver estat necessàriament a l'Afganistan o tenir un lligam directe i formal amb l'organització. Existeix una tercera característica, encara poc visible, però molt important: Al-Qaida haurà de sortir de la seva base estrictament «islàmica», perquè la pressió policial provoca l'aïllament dels seus militants. Els «convertos» constituiran «ponts» cap a altres medis. Sempre s'ha menystingut aquest fenomen, però totes les noves xarxes d'Al-Qaida compten amb un nombre important de convertos. Cap organització islamista radical mai no ha confiat en ells, mentre que al si d'Al-Qaida poden tenir un paper important.

¿Aquests «elements locals» no tenen vincles amb Al-Qaida?

En tots els grups que han estat descoberts existeix un vincle. És el cas de l'atemptat contra la sinagoga de Djerba o de la matança d'Istanbul. És més dubtós en el cas de l'atemptat de Casablanca. Els americans acusen un convers francès de Tànger, Richard Robert, però no se sap si hi està realment implicat. Fins ara, doncs, sempre existia un vincle, però a partir d'un moment donat, ja no n'hi haurà. Aquest lligam es debilitarà perquè la generació dels «antics de l'Afganistan» desapareixerà. El «franquiciat» pot conèixer directament el gran patró, o no. Al-Qaida funciona ara com una cadena de franquiciats de PIME, on es defineix el concepte, es posa l'etiqueta i es confia en les iniciatives locals, en els convertos i en els joves...

¿Per què el reclutament es fa ara en l'àmbit local?

Perquè la mobilitat és més difícil: ja no hi ha un lloc on es va a veure el cap, a entrenar-

se. Els militants molt mòbils són molt més fàcils de detectar, tenen menys facilitat per viatjar, d'aquí l'interès de treballar amb grups amb implantació local.

¿Per què atemptar a Madrid?

Al-Qaida només existeix en la mesura que comet atemptats. No és com ETA, que pot renunciar a la violència per passar-se a la política... És per definició una organització terrorista. Els seus atemptats han de ser portada dels mitjans de comunicació. Ataquen, per consegüent, objectius a la vegada relativament fàcils i dels quals estan segurs que seran portada. Als països musulmans, per exemple, Al-Qaida no ataca mai l'Estat: atemptar contra una caserna a Indonèsia no tindria cap ressò, però una discoteca a Bali, això sí que és espectacular... Els atemptats de Casablanca són típics: el seu interès estratègic és pràcticament nul, però han tingut un gran impacte en la imaginació de la gent perquè estaven lligats a Occident i als jueus. Aquest era el seu objectiu. Aquest tipus d'objectius també mostra la dificultat que té Al-Qaida –debilitada per la intervenció a l'Afganistan– per tornar a dur a terme atemptats tan sofisticats com els de Nova York. Els atemptats de Madrid són horrorosos, però relativament senzills...

¿Es pot vincular els atemptats de Madrid a l'Iraq?

Aquests atemptats colpegen a la vegada l'opinió pública occidental i permeten de «vincular» Al-Qaida a la guerra de l'Iraq, ja que Espanya ha recolzat la intervenció nord-americana. El problema d'Al-Qaida és la seva manca de legitimitat a l'Orient Mitjà –Palestina o l'Iraq– i el fet de trobar-se a la perifèria del món musulmà. Intenta, doncs, enganxar els seus vagons als conflictes de l'Orient Mitjà per tal de legitimar-se. Els atemptats de Madrid permeten associar l'Iraq i Espanya. Al-Qaida representa, de fet, la globalització de l'islam, però de cap de les maneres els conflictes de l'Orient Mitjà.

¿La detenció de Bin Laden podria frenar els atemptats?

La màquina funciona sola. Però el tipus d'estratègia d'Al-Qaida porta indefectiblement a l'esgotament, encara que duri encara durant un cert temps. L'efecte de repetició plantejarà la pregunta: «¿Per què serveix tot això?» I ja comencen a aparèixer fenòmens de rebuig en l'opinió pública musulmana... Però la mort o la detenció de Bin Laden no canviaria res. Perquè, contràriament als kurds del PKK, als peruans de Sendero Luminoso o als Tigres tàmils, Al-Qaida no és una organització basada sobre el culte al líder. La gent no es mata per Bin Laden... Dins d'Al-Qaida succeeix una cosa molt poc habitual: es deixa molta iniciativa a la base.

¿La resolució del problema palestí acabaria amb aquest terrorisme?

No crec que existeixi un vincle directe, sinó marginal. Els atemptats contra les Torres Bessones van ser preparats abans de l'inici de la segona intifada. Les accions d'Al-Qaida

no són antiisraelianes sinó antijueves... Dins d'Al-Qaida no hi ha cap palestí que hagi viscut als territoris ocupats. Els palestins d'Al-Qaida són fills de refugiats.

Però malgrat la seva marginalitat, aquest lligam li permet reclutar elements locals...

Evidentment. I el conflicte de l'Orient Mitjà exacerba les tensions en els suburbis de les grans ciutats, a França o a qualsevol altre lloc. Tot i així, aquest conflicte [el conflicte palestí] no constitueix el motor del terrorisme, com tampoc no ho és el de l'Iraq...

¿Com es pot combatre aquest tipus de terrorisme?

Atès que té poc a veure amb l'Orient Mitjà, qualsevol tipus d'aventura militar –que mira de controlar un territori o de destruir un exèrcit– és absurda. Podem veure cada dia que l'ocupació de l'Iraq no canvia res. Només tenia sentit en el cas de l'Afganistan, ja que Al-Qaida hi tenia una base territorial. Però ara ja no hi ha cap base territorial ni existeix cap exèrcit... Per consegüent, només es pot combatre Al-Qaida per mitjà de la policia, dels serveis d'intel·ligència i de la justícia. Des del punt de vista polític, cal fer per manera que aquesta xarxa –que no té branca política ni simpatitzants, ni enllaços, ni intel·lectuals, ni diaris, ni sindicats– no tingui base social. Es tracta d'un grup activista que cal aïllar. Només hi ha una resposta possible: la integració de l'islam i dels musulmans.

¿Quin crèdit té la «democratització» de l'Orient Mitjà preconitzada per Bush?

Existeix una demanda de democràcia en tota la regió, fins al Pakistan. Però aquesta democràcia només pot existir si s'arrela en el nacionalisme. I la política de Bush consisteix precisament a imposar la democràcia contra el nacionalisme, i això no funcionarà.

Josée Garçon és periodista i col·laboradora del diari francès *Libération*.

Aquesta entrevista ha estat publicada a *Libération*, el 15 de març del 2004. Reproduït amb autorització.

Traducció del francès de Marc Leprêtre.